

lendirme amacıyla, Hz. İsa'nın yeniden dirildikten sonra cehenneme inip Hades ile görüşmesi gibi efsanevi kimi anlatılara yer vermiştir (s. 204-210).

Eserin bu olumlu yönlerinin yanı sıra eserde bir başlığın daha olması gerekirdi. Buna göre Hristiyan bir birey açısından bir İncil'in ne anlam ifade ettiği, Kanonik İncillerin neden dört tane olduğu, İncillerin vahiy ürünü olup olmadığı eğer vahiy ürünü iseler bunların neden farklı insanlar tarafından yazıldığı ve birbirlerinden neden bu kadar farklı oldukları hususlarını genel olarak sunan bir başlık daha olabilirdi. Zira bu husus, Türkiye'de genel okuyucu kitlesi ve özelde konuya ilişkin çalışma yapmayı hedefleyen lisans ve lisansüstü öğrencileri için bir ihtiyaç olarak belirmektedir. Bu eseri, Hz. İsa'nın hayatını merak eden hem Hristiyanlar hem de konuya ilgi duyan Müslümanlar için öneriyoruz. Türkçe kaynaklar arasında Hz. İsa'nın insan olarak doğumundan, ölümüne ve sonrasında gelişen olayların tamamını Apokrif ve Kanonik İnciller bağlamında zikreden tek kaynak niteliğindeki bu eser, konuya ilişkin araştırma yapanlar için bir başvuru kaynağı mesabesinde.

Muhammet Hanifi BAKIŞGAN

Yüksek Lisans Öğrencisi,
Mardin Artuklu Üniversitesi,
Felsefe ve Din Bilimleri

Milel ve Nihal, 15 (1), 2018
doi: 10.17131/milel.436850

Mehmet Alıcı, Işığın Elçisi Mani ve Gnostik Düşüncesi,

(Divan Kitap, İstanbul, 2018), 422 s.

İnsanın kurtuluşunu hedefleyen dinlerin temel öğretilerini belirleyen etmenlerin başında insanın madde ile olan ilişkisine yönelik konular gelmektedir. Kimi dini gelenekler insanı bir bütün olarak ele alırken, kimileri de maddeyi teolojik ve ontolojik açıdan kötü olarak

değerlendirir. Dinin dünyaya bakışını belirleyen, insan ve çevre ilişkilerine yön veren bu etkinin doğru anlaşılabilmesi için gnostik geleneklerin insan algısı büyük önem arz etmektedir. Düalist bir bakış açısına sahip olan gnostik düşünceye göre, madde ve maddeden kaynaklanan her şey kötüdür. Maddeye karşı geliştirilen bu radikal tavrın sonucu olarak, Tanrı'nın kötü olan hiçbir şeyi yaratmayacağı düşüncesi hâkimdir. Kötü bir yer olan dünyada, dünyevi işler aracılığıyla kurtuluşa ermek mümkün değildir. Buna göre gerçek kurtuluş ancak hakikatin bilgisine yani *gnosis*e sahip olmakla mümkün olabilir. Birçok dini cemaat sayesinde varlığını sürdüren gnostisizm, özellikle Sabiilik ve Maniheizm sayesinde müstakil bir yapıya bürünür. Bu bağlamda kendisini Buddha, Zerdüş'te ve İsa Mesih'in müjdediği kurtarıcı olarak tanıtan Mani'nin gnostik yaşam öyküsü ve düşüncesi Ortadoğu'daki dini grupları anlamak noktasında da bizlere önemli ipuçları sunmaktadır.

Daha önce Kadîm İran dinleri ve gnostik gelenekleri ve bunların İslam düşüncesi üzerindeki iz düşümleri ile ilgili çalışmalarıyla tanıdığımız Mehmet Alıcı, bu defa Türkçeye Mani ile ilgili kapsamlı bir eser sunmaktadır. Mani ve düşüncesini anlama noktasında bir giriş çalışması özelliği taşıyan bu çalışma, yazarın da ifade ettiği gibi gerçekte üç aşamalı bir projenin ikinci basamağıdır. Güçlü bir dini geleneğe sahip olan İran ile İslam fetihlerinden sonra gerçekleşen karşılaşmanın mahiyetini ortaya koymayı hedefleyen bu araştırmanın ilk aşaması yazarın, Sâbiilik ve gnostisizme dair çalışmalarıyla öne çıkan Şinasi Gündüz'ün danışmanlığında hazırladığı ve daha sonra *Kadîm İran'da Din: Monoteizm'den Düalizm'e Mecusi Tanrı Anlayışı* ismiyle kitaplaştırdığı çalışmasıdır. Projenin ikinci aşaması ise yazımızın konusunu teşkil eden *Işığın Elçisi Mani ve Gnostik Düşüncesi* ismini taşıyan çalışmadır. Projenin son aşaması ise Mitraizm'in İran medeniyeti üzerindeki izleri ve İran medeniyet havzası ile İslam'ın karşılaşmasının hikayesini konu edinecektir (s. 13).

Üç bölümden oluşan kitabın ilk bölümünde yazar, Mani'nin gnostik yaşam öyküsünü sunmaktadır. İlk olarak Mani'nin isimlendirilmesi meselesini ele alan yazar, Maniheizm geleneğinin yanında Hıristiyan ve İslam kaynaklarından hareketle konuyu ele almaktadır. Devamında Sâsânî İmparatorluğu'nun tarih sahnesine çıktığı miladi üçüncü yüzyılın başlarında Roma ve Persliler arasındaki bir sınır bölgesinde dünyaya gelen Mani'nin, Gnostik serüveninin başlangıcı olarak nitelendirilebilecek olan Elhasai cemaatine dört yaşındayken katılması ve hakikatin bilgisini kendisiyle paylaşan ve

hayatın sonuna kadar onunla birlikte olan *ikiz* ile ilk temasın kurulması konularını işlemektedir. Yazara göre, *İkizin* Mani'ye gelerek gnostik düşüncenin ifşa edilmesini emretmesiyle Mani, Elhasai cemaatinin temel öğretisi olan vaftizi eleştirir ve maddi unsurların vaftiz edilmesinin bir fayda sağlayamayacağını belirtir (s. 62). I. Şapur zamanında evrensel misyon faaliyetlerini sürdüren Mani, I. Behram'ın tahta çıkışıyla beraber yakalanır ve öldürülür. Maniheizmlere yönelik takibat ve baskılar Mani sonrasında da devam eder.

Maniheizm dini literatürün ele alındığı ikinci bölümde Alıcı, ilk olarak Mani'ye atfedilen *Hayat İncili*, *Pragmetia* ve *Sırlar Kitabı* gibi metinler hakkında önemli bilgiler aktarır. Daha sonra *Köln Kodeksi*, *Kefalya* ve *Vaazlar Kitabı* gibi Mani sonrası kaleme alınan dinî metinleri inceler. Yazara göre Maniheizm edebiyatı diğer dinî metinlerden ayıran en belirgin fark, yazıyla beraber resmin etkin bir şekilde kullanılması ve metnin muhatap kitlenin diliyle ve o toplumun dinî anlayışının referans kavramlarıyla inşa edilmesidir (s. 231). Bu sayede muhatap olunan kitlenin diliyle kaleme alınan metinlerin insanların zihin dünyasına hitap etmesi sağlanır. Söz gelimi Maniheizm geleneğindeki Tanrı kavramı, yazıldığı her dil ve dini gelenek içerisinde bir karşılık bulur. Mani'ye atfedilen yedi kitabı günümüze ulaşmamış olsa da, yazarın karşılaştırmalı olarak verdiği bilgilerden hareketle, içeriğine dair bilgiler edinebiliyoruz. Sâbilik gibi diğer gnostik geleneklerden farklı olarak Mani, düşüncesinin yayılmasına özel bir önem atfeder. Bunun için Mani, misyon seyahatlerine çıkmış ve öğrencilerine kendisinden duydukları her şeyi yazmalarını emreder (165-172).

Maniheizm Gnostik Düşünce adını taşıyan son bölümde yazar, Maniheizm'de yer alan düalizm, kozmos-evren anlayışı ve Adem örneği üzerinden insan tasavvurunu ele alır. Diğer gnostik geleneklerde olduğu gibi Maniheizm geleneğinde de karanlık ve ışık düalizminin söz konusu olduğunu belirten müellif, düalitede bir denkleğin söz konusu olmadığını, ışığın üstte ve karanlığın altta olacak şekilde betimlendiğini belirtir. Ancak insanın maddî yani karanlık boyutunun kötü varlıklar tarafından var edildiğini ve ışık parçacığının da yine bu varlıklar tarafından konduğunu ifade ederek, insanın yaratılmasında iyi tanrının hiçbir müdahalesi olmadığını dikkat çeker. Bu bakımdan insanın dünyada tutsak olduğunu belirten Mani, kurtuluş sürecini cemaat yapılanmasıyla açıklar. Yazar, Mani'nin seçkin ve dinleyici olmak üzere cemaati ikiye ayırdığına işaret eder.

Seçkinler asketik bir yaşam sürerek dünyevi her şeyden uzak dururlar ve böylece ışığın parçalanmasını önleyerek kurtuluşu gerçekleştirirler. Fakat Dinleyici olarak bilinen sıradan halk ise, ibadetle ve seçkinlerin ihtiyaçlarını gidermek suretiyle, sonraki yaşamlarında seçkin olabilir. Zira Maniheist düşüncede yeniden bedenlenme esas kabul edilir (s. 339).

İran, Mezopotamya, Kuzey Afrika, Hint ve Çin'e kadar olan geniş bir coğrafyada, etkili bir dinî geleneği inşa eden Mani, önceki dini liderleri referans göstermesine rağmen, kendisiyle beraber yeni bir çağın başladığını iddia eder. Yazara göre Mani'nin düşüncesi eklektik bir düşünce sistemi değildir. Çünkü Mani, kendisinden önceki dini mesajların eksik yönlerini, zamanla bozulan ve dolayısıyla hatalı olan hakikat bilgisinin doğrusunu sunmaya geldiğini ifade eder (s. 365). Diğer gnostik hareketlerden farklı olarak, misyon faaliyetlerine ağırlık veren Mani'nin düşüncesini geniş bir coğrafyaya yaymasına karşın çeşitli nedenlerden dolayı günümüzde Maniheist bulunmamaktadır.

Türkçede önemli bir boşluğu dolduran mezkûr eser, dinler tarihi alanında çalışan akademisyen ve lisansüstü öğrencilerine, Orta-doğu'daki düşünce geleneklerine ilgi duyan okuyuculara hitap etmektedir. Mani ve düşüncesini konu edinen giriş mahiyetindeki bu çalışmanın en dikkat çekici yönlerinden birisi, konuyu Maniheist, Hıristiyan ve İslam kaynaklarını referans göstererek karşılaştırmalı ele alması ve kimi oryantalist tezleri çürütmesidir. Kanaatimizce bu kitabın devamı mahiyetinde gnostik düşüncenin Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam üzerindeki etkilerinin çalışılması da büyük önem arz eder. Ümit ediyoruz ki yazar, yazımızın başında ifade ettiğimiz projesinin bir sonucu olarak bu konuları da kaleme alır. Böylece dini gelenekler arasındaki etkileşimin boyutları da açıklığa kavuşmuş olacaktır.

Bilal TOPRAK

Arş. Gör., Mardin Artuklu Üniversitesi,
İslami İlimler Fakültesi